

Kővágó Zsuzsa

Lorca és a tánc, a tánc és Lorca*

Foltin Jolán Harangok című koreográfiája

Amikor az irodalom és a táncművészet kapcsolatát vizsgáljuk szinte lehetetlen, hogy ne szenteljünk figyelmet a 20. század egyik legjelentősebb költőjének a táncsal való kapcsolatára. Federico Garcia Lorca életművében szinte minden gondolat, mondat mögött ott érezzük azokat az elemi erőket amelyekből a tánc megszülethetett. Lüktető táncritmusok feszülnek a drámákban, versekben, tanulmányokban. Ha lehetőségem lenne rá, szívem szerint minden táncossal – előadóművésszel és alkotóval egyaránt –, elolvasatnám Lorca: A „duende” (Játék és elmélet) című, 1930-ban írott tanulmányát. A megfoghatatlan titokról szól, arról ami nem tanulható és nem tanítható.

„Az igazi harcot a duendével kell megvívni... felkutatásához nincs sem térkép, sem gyakorlat. Csak annyit tudunk, hogy perzseli a vért, mint egy üvegszilánkokból gyúrt kenőcs, hogy kimerít, elutasít minden édes és ismert geometriát. Dél-Spanyolország nagy művészei, cigányok, vagy flamencók, akár énekelnek, akár táncolnak, akár hangszeren játszanak, tudják, hogy semmiféle hevület nem lehetséges

duende nélkül. Becsaphatják az embereket és a duende hamis érzetét kelthetik bennük. Éppúgy, ahogy napról napra önöket csapják be írók, festők vagy irodalmi divatkreátorok, akikben nincs duende. De elég, ha kicsit odafigyelünk és nem engedjük, hogy a közönyösség eluralkodjék rajtunk, máris felfedezzük a csalást, hogy durva műfogásaival együtt elhessegetjük

Egész Dél-Spanyolországban dalaiban őszinte „Éljen az Isten” felkiáltások követik a duende megjelenését. Így közelednek az andalúzok az istenhez, az őt érzéken keresztül, a duende közvetítésével; ő mozgatja a táncosnők hangját és testét, az ő segítségével törnek ki – valóságosan és

* Elhangzott a Magyar Táncművészeti Főiskola Elméleti Tanszéke által szervezett Tánc és irodalom konferencián, 2012. március 2-án.

költőien – e világból... Néhány évvel ezelőtt egy Jerez de la Fronterában tartott táncversenyen az első díjat egy nyolcvanéves öregasszony vitte el, gyönyörű nők és vízsugár derekú leányok előtt, csupán azzal hogy felemelte karját, felvetette fejét és toppantott egyet a deszkán. De a múzsák és angyalok ott megjelent gyülekezetében, a forma és a mosolyok szépsége közepette, győznie kellett és győzött is ez a haldokló duende, amely már a földön vonszolta végig rozsdás késekből vert szárnyait. A duende minden művészetben megjelenhet, de legnagyobb tere a zenében a táncban és a szavalásban nyílik, mert ezeknek élő testre van szükségük, hogy tolmácsolja őket.”¹

Noha kortársai – itthon és a nagyvilágban egyaránt – a legnagyobbak között tartották számon, halálhírére Radnóti csodálatos verssel búcsúztatta 1937-ben, a magyar középiskolai irodalom oktatásban Lorca soha nem kapott s most sem kap helyet. Az 1947-ben megjelent Cigányrománcok című verseskötet megjelenését követően szinte sehon nem találkozhatunk Lorca nevével. Így azután generációk nőttek fel úgy, hogy talán soha nem hallották nevét, s noha jártak-járnak spanyol földön, ismerik Granada, Andalúzia nevét, látták talán az Escorialt, hallottak a flamencoról, látták esetleg Saura filmjeit, de soha nem hallottak arról, aki tanulmányaiban, mint például: A bölcsődalok, vagy a A cante jondo, népdalgyűjtéseiben és feldolgozásaiban, drámáiban, kiadott- és kiadatlan verseiben úgy tudta megjeleníteni Ibéria lelkét, ahogy talán csak Goya volt képes. Táncritmusú versei, balladáit szinte követelik a mozgó-táncoló emberi testet.

1957-ben tört meg a csend, az Európa Kiadónál megjelent a Toreádorsírató András László és Tolnai Gábor válogatásában. Ezt követte a reveláló erejű nemzeti színházi Bernarda Alba háza bemutató, amely talán a hazai színháztörténet egyik legjelentősebb eseményévé vált abban a korban. Az egykori közönség körében máig legendás emlékként él Tökés Anna félelmetes erejű gránitból faragott Bernarda alakja. A nemzeti színházi bemutatót azután sorban követték a Yerma, a Várnász, A csodálatos vargáné fővárosi és vidéki bemutatói. Szokolay Sándor operája (1964) melyet a Várnász alapján komponált – Házi Erzsébet főszereplésével – a 20. századi magyar operairodalom remekei között számontartandó.

De hol marad a tánc? Nem késett sokáig, hiszen a néptáncművészetben az úgynevezett második koreográfus nemzedék jelesei, s az általuk nevelt táncosok szinte csapatostul jártak a Lorca bemutatókra, a Toreádorsírató és a válogatott tanulmányokat egybegyűjtő kötet mint egy breviárium forgott kezük között. Nem véletlenül, hiszen az általuk felvetett kérdésekre, a folklór – tánc – zene – színház – élet viszonyaira a költő olyan szellemiségű feleleteket adott, amelyeket e generáció hazai viszonyaink között kereste a maga választát.

1967-ben a Vasas művészegyüttes különleges előadásra vállalkozott a Don Cristobal Madách színházi színrevitelével. A korabeli kritikus Gách Mariann többek között így írt az előadásról: „...a honi átdolgozók (Bodnár Sándor, Csoóri Sándor és Szigeti Károly) ügyesen beolvasztották Lorca Donna Rosita leányasszony című másik darabjának néhány mozzanatát is. A mű magyar változatának és az előadásnak nincs meghatározott korszaka és színhelye, ilyenformán minden stílus és utalás belefér. Ennek a nagyhatású keverék-műfajnak a világrahozása a Vasas Központi Művészegyüttes tiszteletre méltó és sikeres vállalkozásának bizonyult. Az amatőr szereplők (Bodnár Sándor rendező és Szigeti Károly kiváló és ötletes irányításával) a Madách Színház színpadán, főként táncukkal, valóban túlszárnyalták a műkedvelés fogalmát... Daróczy Bárdos Tamás elmésen sziporkázó dallamformálása, meglepő, fura ritmusképei (sic!), virtuóz, de mindig ökonómikus hangszerelése a legjobb nemzetközi sikerű musicalek színvonalára emelte a megzenésített Garcia-bohózatot.”² Megkockáztatom, hogy az akkoriban hazánkban is meg-megjelenő musical okán titulálta a szerző musical-nak az előadást. Visszaemlékezvén, jómagam találóbbnak és autentikusabbnak vélem a zarzuela megjelölést.

¹ Lorca, 1959. 45–46.

² Fuchs-Szilágyi, 1998. 39–40.

³ Lengyel, 1970. 28.

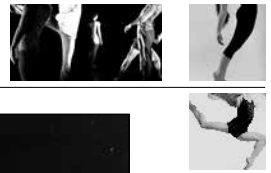
A sikeres kísérletet egy máig legendás sikerű produkció követte. Szigeti Károly amatőr táncosaihoz olyan professzionális táncművészek társultak, mint Györgyfalvai Katalin – aki egyúttal asszisztense is volt a Vasas Tánckarának –, Molnár Lajos – az első Liszt-díjas néptáncművész –, Berek Katalin és Iglódi István a Nemzeti Színház vezető színművészei. A Várnász és a Don Cristobal közös előadásával Lorca-est született 1968. október 27-én a Madách Színházban. Ez az est nem csak a magyar néptáncművészetnek lett kiemelkedő állomása, hanem beigazolta azt is, hogy aki mélységesen ismeri a „folklor lelkét”, beszéljen akár eltérő nyelveket, de művészetét duende járja át, az csak véresen valódit tud alkotni. Lengyelfi László így írt a Muzsika hasábjain: „A dramaturgiai ívelést szuggesztív vokális és instrumentális muzsika, s a folklor és a modern koreográfikus mozgás egyfajta szintézise támasztja alá. A koreográfia, a zene és a rendezés összmunkáját dicséri az egységes szerkezet, amelyben a lorcai szó, a zene és a tánc tökéletes egységet alkot.”³

1974 májusában érkezett először hazánkba Antonio Gades és együttese. Bemutatkozó műsoruk első részében frissen elkészült művel, az Antonio Manas szövegkönyvíró és Antonio Gades koreográfus által Paco Nieva és Emilio Diego muzsikájával színrevitt Várnásszal mutatkoztak be az Operaház színpadán. Magam is jelen voltam ezen az estén, s máig ható élményként él bennem e találkozás. Lorcát már ismertük (?), olvastuk, hallottuk és láttuk, a csodával viszont ezen az estén találkoztunk. A korán elhunyt nagyszerű tollú folklorista Pesovár Ernő sorait idézem: „Leonardo és felesége táncában kitűnően használta fel Gades a Flamenco párostáncáiban eleve meglévő vonást, s tette a cselekmény fonalába szervesen illő szerelmi párharccá. S ugyanilyen organikusán, fegyelmezett megfogalmazásban szolgálta a dráma kibontakozását a lakodalom paraszti légkö-

Foltin Jolán Harangok című koreográfiája

³ Lengyelfi, 1970. 28.

re, majd a kísérteties éjszakai lovaglás stilizált megjelenítése. A zenei aláfestés nélküli vég, a kétszeres halált hozó küzdelem lassított mozgása pedig a tragédia sűrű légkörét varázsolta a színpadra... (Antonio Gades)...bizonyosságot tett arról, hogy művészi koncepciója nemcsak a néptánc sallang nélküli, korszerű megfogalmazására alkalmas, de arra is, hogy a nemzeti táncstílust lorcai színvonalú költészet tolmácsolására használja.”⁴

Antonio Gades Várnász című koreográfiájának újrafogalmazásával a hazai közönség az 1983. évi filmbemutatóban találkozott Carlos Saura rendezésében – aki valaha maga is flamenco táncos volt – egy a színház liturgikus varázslatától mentes, szíkárabban és talán kegyetlenül éles képekkel megrajzolt drámát látunk. Aki nem látta valaha élő előadásban a késpárbajt az azt hihette, hogy a film trükklehetősége lassítja a két férfi mozgását, de egyetlen trükk se varázsolhat olyan feszülő kezeket, gyilkos, halálasztó tekinteteket, mint Juan Antonio és Gades halált hozó kettőse.

1981. Győr. Markó Iván fiatal társulatának „Az igazság pillanata” – Ceremónia és rituálé Federico Garcíaért alcímmel készített kétrészes koreográfiát. A bemutatón olyan zseniális vendégművészek, mint Lakatos Gabriella (Anyá) és Fülöp Viktor (Halál) vállaltak meghatározó szerepeket. A részben Vajda János által komponált, illetve összeállított zenei anyagra készült kompozíció megidézi Lorca költői látomásait, cigányrománcait, az andalúz bölcsődalokban is jelen lévő halált. „Hol van hát a duende”? kérdezi a költő-koreográfus. A színpadról korán távozott és korán elhunyt Szekeres Lajos e szerepével valóban megidézte a megfoghatatlan, s csak a kevesek által birtokolt talányt.

Egy koreográfus asszony, aki az asszonyi lét minden titkának tudója, velem egy időben találkozott Lorca zsenijével. A korai találkozások idején még senki nem sejtette, hogy valaha a táncköltők között is különleges poeta lesz. Foltin Jolánnak hívják, aki túl a pályakezdő bűvölő-bájos Mondókán, a Kőműves Kelemennén, a Széki pár-on, Gyermekem édes-en, az Asszonyok könyvén; Harangok Garcia Lorca drámája nyomán címmel elkészítette a Bernarda Alba háza koreográfiai látomását. (1998) Temetést követő és temetést hirdető harangok keretezik a drámát, Kiss Ferenc archaikus világot teremtő muzsikájával a vágynyomorító, lelket ölő falak közé záró tradíciók ölnék. A széki motívikából és az érintések, a szerelmet idéző s igéző ruhadarabok, tárgyak koreográfiai használatával végzetes tragédiát teremt. A koreográfus így vallott munkájáról: „...a táncba öntött karakterek földrajzi határokat átlépve a széki viselet fekete-pirosába bújnak. Mert Bernarda háza mindenütt ott áll, ahol a szigorú törvények megfojthatják az emberi kapcsot

Foltin Jolán Harangok című koreográfiája

⁴ Pesovár, 1974. 48.

konferencia

latokat, ahol egyikünk zsarnoka lehet a másiknak, az erősebb függőségben tarthatja a gyengét és éjszakánként a magány gyűri a párnánkat a fejünk alá, s ahol a szerelem önmagunk vállalása és egyet jelent a szabadsággal.”⁵ Fekete és vörös, szerelem és halál, Andalúzia? Szék? Tánc? Költészet? Művészet? Csoda...

Irodalomjegyzék

Foltin

é.n. Honvéd Táncszínház szórólap é.n.

Fuchs-Szilágyi

1997 Fuchs Lívia-Szilágyi Gábor: *Forog a tánc, forog... A Vasas Művészegyüttes Tánckarának története 1927—1997*. Budapest, Vasas Szakszervezeti Szövetség Nyomdája, 1998.

Kővágó

1981 Kővágó Zsuzsa: Az igazság pillanata – A Győri Balett újabb bemutatója. In: *Mozgó Világ*, (1981) 4. sz. 205-208.

Lengyelfi

1970 Lengyelfi Miklós: A Vasas Együttes Lorca estje. In: *Muzsika*, (1970) 1. sz. 28–29.

Lorca

1957 Federico Garcia Lorca: *Toreádorsirató*. Budapest, Európa, 1957.

Lorca

1959 *Federico Garcia Lorca válogatott írásai*. Budapest, Gondolat, 1959.

Pesovár

1974 Federico Garcia Lorca: Antonio Gades táncdrámája. In: *Muzsika*, (1974) 8. sz. 47–48.

⁵ Honvéd Tánc színház szórólap é.n.